

Пры семантычнай сістэматызацыі лагічна асобна разглядаць НАК, якія характарызуюць уласныя імёны, асабовыя назоўнікі і асабовыя займеннікі: бяззліва-гарэзныя дзяўчаты, рамантычна-таемная Ганна, вясёла-ўзбуджаныя людзі, спакойна-цвёрды чалавек, трагічна-прыміраная (яна) і інш. У такіх выпадках НАК рэпрэзентуюць цэласную характарыстыку чалавека, указваюць на найбольш значныя кампаненты асобы ў пэўны прамежак «жыцця» на старонках мастацкага тэксту, уяўляюць сабой скандэнсаванае першае ўражанне рэцыпіента, найбольш значную, яркую ці абагульнячую на момант мастацкага апавядання характарыстыку – пастаянную ці часовую.

Такім чынам, НАК глыбока, арыгінальна і шматпланаво характарызуюць ПСЧ. Найбольшая колькасць НАК створана пісьменнікамі для характарыстыкі знешніх праяў эмацыйнага стану чалавека (91 адзінка, або 16,3%), працэсу маўлення, яго «атрыбутаў» і стылю маўлення (86 адзінак, або 15,4%), выніку працэсу маўлення (60 адзінак, або 10,8%), псіхічных дынамічных працэсаў (42 адзінкі, або 7,5%), псіхічных станаў і пастаянных псіхічных уласцівасцей (41 адзінка, або 7,3%), выніку дзейнасці органаў зроку (38 адзінак, або 6,8%). Спроба структуравання ад'ектыўнай ЛСГ «ПСЧ» праз НАК дазваляе сістэматызаваць прадставіць такія адзінкі як помнік аўтарскай словатворчасці, ілюстрацыю вобразна-выяўленчага і словаўтваральнага патэнцыялу беларускай мовы, а таксама ажыццявіць рэканструкцыю фрагмента беларускай моўнай карціны свету.

ЛІТАРАТУРА

1. Левченко, Е. В. Образ внутреннего мира: теоретические проблемы и феноменология / Е. В. Левченко, А. Е. Деменева // Вестник ВятГУ. – 2010. – № 4 (1). – С. 149–158.

Багдановіч К. В. (Мінск, Беларусь)

АСАБОВЫЯ НАЗОЎНІКІ Ў ВЕРШАХ МАКСІМА ТАНКА

Навуц. кіраўн. – У. І. Куліковіч, канд. філалаг. навук, дац.

Максім Танк (Яўген Іванавіч Скурко) – беларускі паэт, перакладчык, грамадскі дзеяч, класік беларускай літаратуры [3]. Як сцвяджаюць літаратуразнаўцы М. М. Арочка [1], У. А. Калеснік [6], М. У. Мікуліч [7], Я. Р. Парнас [8], В. Рагойша [9], І. Ралько [10], У. Стохэль [12], творы пісьменніка прасякнуты глыбокімі гуманістычнымі думкамі аб сутнасці, прызначэнні і лёсе чалавека, прыгажосці жыцця. У іх пераплітаюцца сумленнасць лірычнага героя, вернасць ідэалам, тэмы праўды і справядлівасці, дружбы і кахання.

Задача даследавання – устанавіць тэматычныя групы асабовых назоўнікаў у вершах Максіма Танка. Матэрыялам для вывучэння паслужылі 135 найменш выпісаных метадам суцэльнай выбаркі са 186 вершаў, змешчаных у зборніку «Дарога, закаляная жытам» [13].

Практычная значнасць даследавання бачыцца ў тым, што сабрана і прааналізаваны матэрыял, як і практычныя вынікі тых, хто вывучаў моўны тэраў пісьменніка (А. М. Асіпчук [2], Г. Волкава [4], Я. А. Дрыло [5], Ю. Г. Сініцар [11], А. А. Фядотава [14]), будзе выкарыстаны для стварэння «Слоўніка асабовых найменняў», праца над якім распачалася на кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій факультэта ПІМ (прынттэхналогій і медыякамунікацый) БДТУ (Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта).

Тэматычныя групы асабовых назоўнікаў, выкарыстаных М. Танкам у аналізаваным зборніку, разнастайныя. Намі ўстаноўлена сем тэматычных груп: 1) назвы чалавека па занятку, прафесіі, сацыяльным становішчы; 2) асабовыя ўласныя імёны, про-

звішчы; 3) назвы асоб паводле роднасці і сваяцтва; 4) назвы чалавека па паводзінах, рысах характару, адносінах да іншых людзей, поглядах на жыццё, вераспаваданню; 5) назвы рэлігійных герояў, міфічных істот; 6) назвы асоб па полу і ўзросту, знешнасці, назвы самога чалавека; 7) назвы асоб па месцы жыхарства.

Самую шматлікую групу складаюць назвы чалавека па роду заняткаў, прафесіі, сацыяльным становішчы. І гэта не дзіўна, паколькі паэтычнае крэда М. Танка – вестці апавед пра сваю эпоху і людзей, якія яе ствараюць. Сярод назоўнікаў гэтай групы, як правіла, усе словы мужчынскага роду (у дужках указана частата ўжывання): партызан (4), доктар (2), каваль (2), браканьер, ганчар, маляр, шавец, араты, сейбіт, салдат, маршал, савад, даследчык, суддзя, штукар, бай, карнік, спрынтэр, каланізатар, разведчык, шаман, гісторык, нявольнік, пісар, рыбак, гаспадар, уладар, пасол, слуга, бежанец, званалітнік, член. Выяўлена толькі адна суадносная пара: асоба мужчынскага полу – асоба жаночага полу. Гэта назоўнікі паэт (3) – паэтэса. Вось прыклады радкоў з вершчы: Неспадзявана, пэўна, госця-смерць / Аклікнула яго. І ён адклаў пяро, / З якім, як і цудоўным талісманам, / Непадудадны быў нікому. / Адклаў пяро і на сустрэчу вяртаўся. / Нат дзеці не паспелі папярэдзіць. / А можа не пазналі, бо яна / Да кожнага з'яўляецца пад выглядам інакшым, / З другой, / загадкавай усмешкай на абліччы. / Та яго магла прыйсці / сястрою медыцынскай, / Суседкаю, прасішлякаю нейкай. / І паэтэсай пачынаючай, якая / Пачуць хацела свой прысуд ад Зеўса. / Адклаў пяро... Нашто яго адклаў?

Два назоўнікі царыца і цыганка толькі жаночы род. І два назоўнікі выкарыстаны аднаго роду: светка, старажыла.

Наступнай па колькасці слоў з'яўляецца група асабовых уласных імён і прозвішчаў. Сярод іх ёсць імёны і прозвішчы замежных пісьменнікаў: Дантэ, Шэкспір, Гамер, Нэруда; імёны і прозвішчы савецкіх мастакоў слова: Купала (2), Якуб Колас, Муса Джаліль, Міхась Лынькоў; імя замежнага кампазітара: Сібеліус Ян; імёны беларускіх партызанаў і ваенных: дзед Талаш, дзядзька Фадзей, Карбышаў; імёны і прозвішчы палітычных дзеячаў: Ленін (2), Гевара, Палікрат, Тэльман; прозвішча першага касманаўта: Гагарын; імёны герояў міфаў і рэлігійных гісторый: Арыядна, Саваоф, *Льва, Галантэя, Пігмаліён, Зеўс*; імёны герояў знакамітых твораў: Сымон-музыка, Сальвейг, Шахаразада; імя філосафа: Сакрат; жаночыя імёны: Алёнка, Гануля, Ірынка.

Групу назваў людзей па сваяцтве складаюць дзесяць слоў мужчынскага роду: бацька (5), сын (5), сыночак (3), сыночак, унук (2), сваяк, прапраўнук, *дзед, дзядуля, дзядзька*; чатыры словы жаночага роду: маці (15), сястра (2), бабка (2), жонка; адно слова някага роду: дзіцяні; і тры словы множнага ліку: дзеці (5), нашчадкі (2), продкі. Нягледзячы на тое, што большая частка слоў гэтай групы мужчынскага роду, часцей за ўсё ў вершах сустракаецца назоўнік маці. Паэт ужывае яго ў пятнаццаці вершах як сімвал працавітасці, сілы духу. У вершы «Помню: маці заўсёды...» паэт успамінае, як яго маці клапацілася пра дзяцей і гаспадарку, так што доўга не магла заснуць: Помню: маці заўсёды клалася спаць / Толькі пасля таго, як засыналі / І дзеці ў запечку / І куры на курсаднях, / І косы, заточаны пад страхой, / І агонь у задымленай печы, / І вільі з памялом у качарэжніку, / І яблыня, / заглядзеўшыся ў студню, / І аблокі над страхой буслінай, / І палявая дарога, / закаляная жытам. / Як жа мне сёння заснуць, / Калі, я прыгадаўшы, / Усё ня спіць, / І ня спяць мае думы. А ў вершы «Калі гора сагне» М. Танк паказвае, што яго могуць супакоіць толькі песня маці і прыгажосць Радзімы: Калі гора сагне, / Запалоніць тугой, / Не лякуй ты мяне / Больш спагадай сваёй, / А травой баравой, / Святаянскай расой, / Ранішняй сінявой, / Песняй маці маёй. / Песняй той, ад якой / У былыя гады / Зноў вяртаўся спакой / У маё сэрца заўжды.

У групу назваў людзей па паводзінах, рысах характару, адносінах да іншых людзей, погляду на жыццё, вераспаваданні ўваходзяць назоўнікі мужчынскага роду: госць

(2), герой (2), баец (2), друг, дружба, пабрацім, непрыяцель, грамавержац, красамовец, дарадчык, тлумач, любімец, грэшнік, фашыст, ерэтык, камуніст. Выяўлены толькі дзве суадносныя пары: сябар (14) – сяброўка, сусед – суседка (3). Назоўнікі змоўшчыца, шчабятуха, весялуха, прасіцелька жаночага роду. І адзін назоўнік агульнага роду зануда. З гэтай групы часцей за ўсё паўтараецца слова сябар. Письменнік ужыў яго чатырнаццаць разоў. У сябрах М. Танк хоча бачыць сумленнасць, падтрымку і адданасць. У вершы «Я – не з тых» паэт піша, што лепшыя сябры – тыя, што заўсёды скажучь праўду: ... Я – не з тых, / Што вяртаюцца толькі / Да сяброў, / На хвалу непамерную шчодрых. / У мяне землякі / Слоў на вецер не кінуць. / Іх увага больш варта / За усіх красамойцаў, / І карозія часу / Ёй не пагражае. Адпаведным словам жаночага роду сяброўка М. Танк называе песню: ... І радасна, / Калі мяне забываюць, / Бо толькі тады / Я магу сустрацца / Са сваёй сяброўкаю – Песняй.

Група назваў рэлігійных герояў і міфічных істот адзіная, што змяшчае больш слоў жаночага роду, чым мужчынскага. Словы мужчынскага роду: Бог (7), чорт (2). Словы жаночага роду: вядзьмарка, ведзьма, русалка, муза, багіня, гасця-смерць. І гэта не дзіўна, бо раней лічылі, што жанчыны – гэта ўвасабленне прыгажосці, але яны нясуць з сабой спакусы, смерць усяму жывому і гібель героям. Адсюль і гісторыя пра вядзьмарку, якая накладвае заклёны, і пра русалку, якая прымушае маракоў збіцца з правільнага напрамку.

Група назваў асоб па полу і ўзросту, знешнасці, назвы самога чалавека складаецца з двух слоў мужчынскага роду: чалавек (3), мужык; двух слоў жаночага роду: маладзіца (2), жанчына; і двух слоў множнага ліку: людзі (6), дзяўчаты (3).

Самая малая група: назвы асоб па месцы жыхарства. У яе ўваходзіць толькі адно слова мужчынскага роду: чыліец.

Выкарыстоўваючы асабовыя назоўнікі, Максім Танк паказвае чалавека як тварца свайго жыцця і жыцця сваіх нашчадкаў. Паэт падкрэслівае, што чалавек павінен берачы вечныя каштоўнасці: любоў, дружбу, павагу да бацькоў, клапаціліваць пра дзяцей, сумленнасць, адданасць Радзіме і сваім ідэалам.

На роўных з асабовымі назоўнікамі мужчынскага роду письменнік выкарыстоўвае фемінітывы, напрыклад, сусед – суседка, сябар – сяброўка, паэт – паэтэса. Гэта сведчыць пра паважлівае стаўленне М. Танка да жанчын. Але ўсё ж у выданні змешчана значна больш асабовых назоўнікаў мужчынскага роду, чым жаночага. Гэта звязана з тым, што назоўнікамі мужчынскага роду абазначаюць таксама жанчын, калі гавораць аб прафесійнай дзейнасці чалавека. А ў іншых выпадках назоўнікі мужчынскага роду не маюць адпаведнікаў жаночага роду па **тэхнічных прычынах пры падрыхтоўцы выдання.**

ЛІТАРАТУРА

1. Арошка, М. М. Максім Танк: жыццё ў паэзіі / М. М. Арошка / АН БССР, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы; рэд. П. К. Дзюбайла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 272 с.
2. Асіпчук, А. М. Моўныя і кантэкстуальныя антонімы-назоўнікі ў паэзіі Максіма Танка / А. М. Асіпчук // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Неўрашэвічу : зб. навук. арт. : у 2 ч. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 6–8.
3. Вікіпедыя [Электронны рэсурс]. – рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Максім_Танк. – Дата доступу : 15.09.2018
4. Волкава, Г. Граматычная прадстаўленасць і стылістычная роля каляронімаў у паэзіі М. Танка / Г. Волкава // Триада бытця: слово–время–личность : сб. науч. ст. – Гомель, 2006. – С. 211–215
5. Дрыло, Я. А. Асаблівасці выкарыстання лексічных сродкаў выразнасці ў вершаваных казках / Я.А. Дрыло // IV Машеровские чтения: Междунар. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. – Витебск, 2010. – Т. 2. – С. 41–43.

6. Калеснік, У. А. Максім Танк: нарыс жыцця і творчасці / У. А. Калеснік. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 189 с.
7. Мікуліч, М. У. Паэзія рэчаіснасці: у свеце Максіма Танка / М. У. Мікуліч. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 126 с.
8. Парнас, Я. Р. Паэзія Максіма Танка ў музыцы / Я. Р. Парнас. – Мінск : Народная асвета, 1985. – № 11. – С. 46–49.
9. Рагойша, В. Дарога праз вернасць / В. Рагойша. – Мінск : Маладосць, 1979. – № 9. – С. 165–177.
10. Ралько, І. Верша новае жыццё / І. Ралько. – Мінск : Маладосць, 1963. – № 5. – С. 125–139.
11. Скіпар, Ю. Г. Антонімы ў творах Максіма Танка / Ю. Г. Скіпар // Слова ў мове, маўленні, тэксце : зб. навук. прац маладых вучоных-філолагаў. – Брэст, 2009. – С. 246–247.
12. Стохэль, У. Польская т. матыка ў творчасці Максіма Танка / У. Стохэль // Мост праз стагоддзі : зб. навук. прац ; пад рэд. М. Шаховіча. – Беласток, 1982. – С. 67–74.
13. Танк, М. Дарога, акаліхняя жытам / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1976. – 208 с.
14. Фядотава, А. А. Да лінгвістычнага аналізу верша М. Танка – «Мне пару крыў дало юнацтва» / А. А. Фядотава // Содружество наук, Барановичи-2007 : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Барановичи, 24–25 мая 2007. – Барановичи, 2007. – С. 227–228.

Базар Н. М. (Мінск, Беларусь)

КРАНАІЧНАЯ ФОРМА РЫТУРНЭЛЯ Ў ПАЭЗІІ ВІКТАРА ВАБІШЧЭВІЧА

Даследаванне функцыянавання пэўнага жанру ў літаратуры – адзін з галоўных момантаў у асэнсаванні праблем традыцыі і наватарства. Жанравы падыход дае магчымасць вывучаць творчасць канкрэтнага аўтара і вызначаць яго ўклад у развіццё нацыянальнай літаратуры. Жанравы ўзровень вывучэння тэксту дазваляе гаварыць пра «отношение, которое данный конкретный текст поддерживает с родовой категорией, к которой он принадлежит» [7, с. 54]. Даследчыца Н. Фацеева гэта называе «жанравай сувяззю тэкстаў» [8, с. 149], а Ж. Жанэт звяртае ўвагу найперш на «соотношение текста со своим архитектуром» [6, с. 470], праз які «текст включается в различные типы дискурса» [6, с. 470]. Французскі вучоны ў жанравай інтэртэкстуальнасці бачыць ігнараванне жанравых канонаў. Да яго думкі варта прыслухацца, бо сапраўды працэс трансфармацыі жанравай сістэмы ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. носіць інтэнсіўны характар. У беларускай літаратуры функцыянаваннем як цвёрдых жанравых форм, так і жанравымі кантамінацыямі ўвогуле займаліся і займаюцца навукоўцы В. Рагойша, Г. Адамовіч, І. Штэйнер, Л. Сінькова, М. Мішчанчук, Т. Барысюк, Я. Гарадніцкі і іншыя.

Вершаваныя здабыткі беларускіх паэтаў у жанры санета, трыялета, актавы, хоку, танка гавораць пра тое, што беларуская паэзія займае сёння годнае месца ў сусветнай паэзіі. Безумоўна, зварот да цвёрдых жанравых форм песна звязаны з праблемай нацыянальнай мовы і нацыянальнай літаратуры. Без развіцця мовы, якая з'яўляецца часткай духоўнай культуры народа, немагчыма ні развіццё нацыянальнай культуры, ні тым больш літаратуры. Канец ХХ – пачатак ХХІ ст. выклікаў вялікія зрухі ў розных сферах культурнага жыцця. Сучасныя паэты праводзяць шматлікія эксперыменты ў галіне вершаскладання: адбываецца засваенне новых жанравых форм, выпрацоўка адпаведнага стылю, манеры пісьма, трансфармацыя цвёрдых жанравых вершаформ. Яны актыўна імкнуча выпрацаваць індывідуальную манеру пісьма, стварыць адметны аўтарскі стыль. Сярод такіх варта згадаць паэта Віктара Вабішчэвіча, які сэнс жыцця бачыць у служэнні роднаму слову, матчынай мове, хоча, каб усе ведалі, што на ёй можна пісаць і класічныя паэтычныя формы.

Творы В. Вабішчэвіча дасканала апрацаваны і надзвычай змястоўныя. Па-майстэрску выкарыстоўвае аўтар магчымасці беларускага слова для стварэння яркіх